

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра суспільних дисциплін

07-10-39М

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до семінарських занять та самостійної роботи
з навчальної дисципліни

**«Історія слов'янських народів
(давні і середньовічні часи)»**

для здобувачів вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня

за освітньо-професійною програмою

014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
предметної спеціальності «Історія та громадянська освіта»
денної і заочної форми навчання

Рекомендовано
науково-методичною радою
з якості ННП
Протокол № 5
від 24 січня 2025 р.

Рівне – 2025

Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія слов'янський народів (давні і середньовічні часи)» здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) предметної спеціальності «Історія та громадянська освіта» денної і заочної форми навчання. [Електронне видання] / Прищеп Б. А. – Рівне : НУВГП, 2025. – 31 с.

Укладач: Прищеп Б. А., д.і.н., професор кафедри суспільних дисциплін.

Відповідальний за випуск: Сокаль В. А., к.п.н, доцент, в. о. завідувача кафедри суспільних дисциплін.

Керівник групи забезпечення спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» д.і.н. Прищеп О. П.

© Б. А. Прищеп, 2025
© НУВГП, 2025

ЗМІСТ

1. Передмова.
2. Методичні поради для роботи над дисципліною.
3. Теми семінарських занять.
4. Плани семінарських занять.
5. Теми для самостійного вивчення.
6. Завдання до самостійної роботи.
7. Індивідуальні науково-дослідні завдання.
8. Питання до підсумкового контролю.
9. Рекомендована література.
10. Інформаційні ресурси.

1. Передмова

Навчальна дисципліна «Історія слов'янських народів (давні і середньовічні часи)» є обов'язковим компонентом (ОК14) Освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, яка має на меті забезпечити підготовку майбутніх вчителів історії базової та профільної середньої школи на основі новітніх досягнень історичної та педагогічної наук.

Головною метою навчальної дисципліни є формування у здобувачів цілісної уяви про історію слов'янських народів як науки, з'ясування процесів етногенезу слов'янських народів, відстеження впливу різних цивілізаційних імпульсів на їх розвиток, зміни в матеріальній і духовній культурі, зокрема збереження спільних рис і набуття особливостей, перехід від язичництва до християнства, ускладнення соціальних структур, становлення держав, перебіг урбанізаційних процесів.

Окрім лекційних занять (20 год.) значна кількість годин (30 год.) відводиться семінарським заняттям. Це одна з базових форм навчально-виховного процесу, що сприяє активізації самостійної роботи студентів.

2. Методичні поради для роботи над навчальною дисципліною

Запропонована здобувачам вищої освіти 1 курсу предметної спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) навчальна дисципліна охоплює найважливіші проблеми давньої і середньовічної історії

слов'янських народів як невід'ємну складову загальноісторичного процесу розвитку людства, перш за все на європейському континенті.

До кожної з тем вказані питання, рекомендована література, яку потрібно опрацювати. При підготовці до семінарських занять і в ході їх проведення слід глибоко осмислити основні положення сформульованих питань з тим, щоб у подальшій роботі з учнями в середній школі широко використовувати набуті знання для популяризації минулого рідного краю.

Підготовку до семінарських занять пропонується здійснювати наступним чином:

Після уважного ознайомитися з планами занять слід переглянути конспекти лекцій по конкретній тематиці і приступити до опрацювання рекомендованої навчально-методичної і наукової літератури. Для пошуку літератури варто користуватися вказаними Інтернет ресурсами, а також електронними каталогами бібліотечних закладів.

Знайомлячись із рекомендованою літературою, слід виділяти і фіксувати основні думки і положення відповідно до плану семінару. Текст виступу на семінарському занятті складається у формі доповіді, реферату, поширеного плану чи то тез. Виступ здобувача повинен бути розрахований до 8 хвилин з одного питання, а доповнення – 3-4 хвилини. Бажано не зачитувати підготовлений текст свого виступу, а проговорювати його усно. Варто також бути готовим дати оцінку виступам своїх одногрупників. Такі підходи дозволять у подальшому вільно почувати себе у ролі лектора в шкільній аудиторії чи то в інших публічних місцях.

Високим рівнем підготовки здобувача вищої освіти до семінарських занять вважається такий, коли він готується до кожного заняття, бере активну участь у їхньому проведенні у різних формах (підготовка доповіді чи

реферату, особистий виступ чи доповнення). Аби відповідь здобувача була повноцінною, він повинен вміти:

- глибоко і всебічно розкрити суть питання;
- об'єктивно аналізувати виступи своїх однокурсників;
- робити після кожного виступу короткі висновки і узагальнення.

Раціонально організована робота студентів по підготовці до практичних занять сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ними матеріалу з давньої і середньовічної історії України.

Критерії оцінювання практичних завдань при підготовці семінарських занять та питань, винесених на самостійне опрацювання (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

0% – завдання не виконано;

40% – завдання виконано частково та містить суттєві помилки;

60% – завдання виконано повністю, але порушені терміни виконання та вимоги до оформлення;

80% – завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки.

100% – завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

3. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Денна форма	Заочна форма
1.	Початки історії слов'ян: від найдавніших часів до раннього середньовіччя.	4 год.	2
2.	Формування і розвиток польської держави в IX–XV ст.	4 год.	2
3.	Ранні етапи становлення держави на території Чехії (VII–XIV ст.).	2 год.	
4.	Історія Болгарії від VII до XIV ст.	2 год.	
5.	Державотворчі процеси в слов'ян на Балканах у VII–XIV ст.	2 год.	
6.	Королівство Польське і Річ Посполита в XVI – першій половині XVII ст.	2 год.	2
7.	Чехія в XV – першій половині XVII ст.	4 год.	
8.	Експансія турків-османів на Балканському півострові та становище християн під їх владою в XV–XVII ст.	4 год.	2
9.	Слов'янські народи під владою імперії Габсбургів у XVI–XVII ст.	2 год	2
10.	Становлення Російської держави: від Володимиро-Суздальського князівства до Московської Русі.	4 год.	
	Разом	30 год.	10

4. Плани семінарських занять

Семінарське заняття № 1

Тема: Початки історії слов'ян: від найдавніших часів до раннього середньовіччя.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з навчальною літературою й історичними джерелами; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Початки вивчення ранньої історії слов'ян.
2. Комплексні дослідження етногенезу слов'ян:
  - 2.1. Писемні джерела;
  - 2.2. Лінгвістичні дослідження;
  - 2.3. Дані антропології;
  - 2.4. Археологічні джерела.
3. Скіфія за Геродотом і пошуки предків слов'ян.
4. Праслов'яни у пізній римський час.
5. Ранні слов'яни у V–VII ст. н. е.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література: 1, 3, 7, 8, 14, 18, 19

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну

презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 2

Тема: Польща у IX–XV ст.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з навчальною літературою й історичними джерелами; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Становлення Польської держави П'ястів.
2. Польське князівство в XI – середині XII ст.:
  - 2.1. Політичне становище Польського князівства;
  - 2.2. Розвиток феодалних відносин.
3. Польські землі в період феодалної роздробленості.
4. Відновлення єдності польської держави та її розвиток у XIV ст.
5. Особливості станової монархії у Польщі в XV ст.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній, тестовій та ілюстративній формі.

Рекомендована література: 2, 3, 10, 11, 12

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, зробити описи різних категорій знахідок, підготувати ілюстрації знахідок.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Семинарське заняття № 3

Тема: Ранні етапи становлення держави на території Чехії (VII–XIV ст.).

Вид заняття: семінар-дискусія.

Методи: співбесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Великоморавська держава. Утворення Чеського князівства.
2. Соціально-економічний і політичний устрій середньовічної Чеської держави.
3. Політичне піднесення Чехії у XIII ст.
4. «Золота» доба Чеського королівства: правління Карла IV.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі колоквиуму.

Рекомендована література: 2, 3, 4, 6, 16

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну

презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 4

Тема: Історія Болгарії від VII до XIV ст.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда, робота з навчально-методичною літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Утворення та розвиток Першого Болгарського царства.
2. Болгарські землі під владою Візантії.
3. Друге Болгарське царство:
  - 3.1. Зміцнення та розширення Болгарії в кінці XII – на початку XIII ст.;
  - 3.2. Розквіт Болгарії за часів Івана Асена II (1218–1241);
  - 3.3. Болгарія за часів царювання династії Шишмановичів.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література: 2, 3, 6, 9, 17

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 5

Тема: Державотворчі процеси в слов'ян на Балканах у VII–XIV ст.

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: бесіда, робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Переселення сербів, хорватів і словенців на Балкани, їх входження в світ християнської культури.
2. Серби в XI – середині XII ст.
3. Сербська держава під час правління Неманичів наприкінці XII–XIV ст.
4. Особливості політичного та релігійно-церковного розвитку Боснійського князівства в XI–XIV ст.
5. Хорватське королівство в XI–XV ст.
6. Соціально-економічне та політичне становище словенських земель.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література: 2, 3, 4, 16

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 6

Тема: Королівство Польське і Річ Посполита в XVI – першій половині XVII ст.

Вид заняття: семінар-дискусія.

Методи: аналіз історій і ситуацій; дебати; мозковий штурм.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Соціально-економічне піднесення Польської держави в XVI ст.
2. Внутрішньополітична боротьба у першій половині XVI ст.
3. Політичне становище Речі Посполитої у другій половині XVI – першій половині XVII ст. Розквіт «шляхетської демократії».
4. Реформація і контрреформація у Польщі.
5. Особливості зовнішньополітичного становища.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література: 3, 4, 5, 10, 11, 12

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 7

Тема: Чехія у XV – першій половині XVII ст.

Вид заняття: семінар-практикум.

Методи: робота з історичними джерелами; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Гуситський рух:

1.1. Загострення внутрішніх суперечностей у Чеській державі на межі XIV–XV ст.;

1.2. Передумови гуситської революції. Діяльність Яна Гуса;

1.3. Гуситські війни;

1.4. Стабілізація та утвердження віротерпимості в Чеському королівстві.

2. Чехія наприкінці XV – у першій половині XVII ст.:

2.1. Соціально-економічний розвиток земель Чеської корони;

2.2. Політичне становище Чеського королівства та втрата ним незалежності.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестового контролю.

Рекомендована література: 2, 3, 5, 9, 16

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу,

законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 8

Тема: Експансія турків-османів на Балканському півострові та становище християн під їх владою в XV–XVII ст. (2 год.).

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; діагностика знань, самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Перший етап османської експансії у XIV ст.
2. Захоплення турками Сербської деспотовини, Боснії та Герцоговини, Чорногорії.
3. Балканські християни Османської імперії у часи її розквіту в XV – першій половині XVII ст.:
  - 3.1. Сербські землі;
  - 3.2. Особливості становища Боснії та Герцоговини;
  - 3.3. «Автономія» Чорногорії;
  - 3.4. Болгарія та Македонія під контролем османів.

Узагальнення вивченого: діагностика знань в усній і тестовій формі.

Рекомендована література: 2, 3, 5, 9, 13

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 9

Тема: Слов'янські народи під владою імперії Габсбургів у XVI–XVII ст.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Особливості внутрішньополітичного розвитку держави Габсбургів.
2. Хорватські землі у XVI–XVII ст.
3. Хорватія в умовах «освіченого абсолютизму».
4. Словенія в XVI–XVII ст.
5. Серби в австрійських володіннях.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література: 2, 3, 4, 5, 9

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

Семінарське заняття № 10

Тема: Становлення Російської держави: від Володимиро-Суздальського князівства до Московської Русі.

Вид заняття: семінар-бесіда.

Методи: співбесіда; робота з науковою літературою; самостійна робота.

Мотивація навчання: особистісне і професійне самовдосконалення.

Актуалізація опорних знань: контрольні запитання до теми.

План

1. Володимиро-Суздальське князівство напередодні монгольської навали.
2. Монголо-татарська навала і її наслідки.
3. Північно-Східні князівства під владою Орди. Боротьба між князями за ярлик на велике княжіння володимирське.
4. Московська держава в роки правління великого московського князя Івана III:
  - 4.1. Вироблення державної ідеології;
  - 4.2. Характеристика Судебника 1497 р. (Велике князівство Московське);
  - 4.3. Політичний лад;
  - 4.4. Початок оформлення кріпосного права;
  - 4.5. Війни з Великим князівством Литовським.
5. Московська держава в роки правління Івана Грозного:
  - 5.1. Внутрішня політика Івана IV Грозного;
  - 5.2. Характеристика Судебника 1550 р. (Московське царство).
  - 5.3. Зовнішня політика Івана IV Грозного.
6. Правління московського царя Федора Івановича.

Узагальнення вивченого: діагностика знань у формі тестових завдань.

Рекомендована література: 4, 5, 9, 14, 15, 20

Завдання здобувачам вищої освіти для підготовки заняття: Опрацювати рекомендовану літературу, законспектувати та підготувати виступи та мультимедійну презентацію відповідно до плану семінарського заняття.

5. Теми для самостійного вивчення

Самостійна робота здобувачів вищої освіти є основним видом засвоєння навчального матеріалу з курсу «Історія слов'янських народів» у поза аудиторний час. Її метою є вироблення навичок і вміння працювати з літературою, віднаходити головні, стрижневі аспекти проблем, що потребують твердого засвоєння, набуття здатності визначати свою позицію щодо дискусійних ідей чи концепцій та аргументовано її обґрунтовувати.

Предметом самостійної роботи здобувачів є вивчення окремих тем навчальної дисципліни «Історія слов'янських народів», написання рефератів і есе, підготовка реферативних матеріалів по важливих проблемах цієї навчальної дисципліни. Самостійна робота здобувачів передбачає також опрацювання письмових джерел, наукових праць з окремих проблем регіональної історії, роботу з історичними мапами та контурними картами.

Самостійна робота організовується у такій бажаній послідовності:

- попереднє вивчення навчальної програми з дисципліни;
- ознайомлення з літературою по темі майбутньої лекції;
- слухання лекції, складання лекційного конспекту з подальшим його доопрацюванням;
- вивчення і аналіз рекомендованої літератури і виконання контрольних завдань;
- з'ясування питань, які виникли в процесі вивчення матеріалу, під час консультації у викладача.

Важливою формою самостійної роботи є підготовка **реферату** – короткого викладення основних положень тієї чи іншої наукової праці чи проблеми переважно у письмовому вигляді. По суті це має бути самостійне дослідження запропонованої літератури. У тексті реферату виділяється вступ (із аргументацією актуальності теми), основна частина (із розбивкою на розділи) і висновки (тут має бути викладена власна оцінка проаналізованої літератури).

Обсяг тексту реферату – до 15 сторінок, видрукуваних на окремих аркушах паперу А-4 з відповідною нумерацією сторінок.

Раціонально організована самостійна робота здобувачів вищої освіти сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ними матеріалу навчальної дисципліни «Історія слов'янських народів».

Основні теми навчальної дисципліни, що потребують самостійного опрацювання:

1. Повідомлення авторів раннього середньовіччя про слов'ян.
2. Внесок археологів у вивчення етногенезу слов'янських народів.
3. Любор Нідерле (1865–1944) – визначний чеський славіст.
4. Польська держава за Казимира III Великого (1333–1370).
5. Економічний та культурний розвиток Моравської держави у другій половині IX ст.
6. Чеське королівство за правління Карла IV (1346–1378).
7. Перше Болгарське царство (681–1018).
8. Розквіт Другого Болгарського царства за правління Івана Асена II (1218–1241).
9. Особливості економічного розвитку Польщі в першій половині XVI ст.

10. Діяльність чеського реформатора Яна Гуса.
11. Експансія турків-османів на Балканському півострові в XIV ст. Битва на Косовому полі і її наслідки.
12. Битва під Варною 1444 р. і її вплив на подальшу експансію турків-османів.
13. Хорватські землі в XVI ст.
14. Битва на Куликовому полі і її наслідки.
15. Приєднання Новгороду до Московської держави.

6. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	год. для денної форми навч.	год. для заочн. форми навч.
1	Законспектувати повідомлення про слов'ян візантійського історика VI ст. Прокопія Кесарійського	8	11
2	Нанести на контурну карту Центрально-Східної Європи основні групи слов'ян раннього середньовіччя	8	12
3	Законспектувати із «Історії» Геродота розповідь про розміщення груп населення Скіфії та сусідніх племен	9	11
4	Нанести на контурну карту Центрально-Східної Європи основні напрямки розселення слов'ян у ранньому середньовіччі	8	11
5	Нанести на контурну карту Центрально-Східної Європи територію Польської держави в кінці X – на початку XI ст.	8	12
6	Опрацювати літературу по темі Польща в XIV–XV ст.	9	11
7	Нанести на контурну карту Центрально-Східної Європи кордони і міста Чехії в XIV ст.	8	12
8	Окреслити на контурній карті Центрально-Східної Європи території	9	12

	розселення балканських слов'ян в XI – XIV ст.		
9	Опрацювання наукової літератури про агресію турків-османів на Балканському півострові	8	11
10	Нанести на контурну карту Центрально-Східної Європи місця основних битв з турками-османами у XIV–XVI ст.	9	11
11	Законспектувати повідомлення літописів про монголо-татарську навалу на Київську Русь	8	11
12	Нанести на контурну карту територію Московського князівства і основні міські центри	8	11
	Разом	100	136

7. Індивідуальні науково-дослідні завдання

Підготовка і захист реферату:

План

1. Вступ.
2. Основна частина:
  - 2.1. Історія досліджень проблеми;
  - 2.2. Аналіз археологічних джерел;
  - 2.3. Загальна характеристика пам'ятки.
3. Висновки.
4. Список використаних джерел та літератури.

Теми рефератів

1. Історико-археологічне вивчення старожитностей антів.
2. Територія розселення та особливості матеріальної культури трьох груп слов'ян раннього середньовіччя – антів, склавів і венетів.
3. Дослідник етногенезу слов'ян чеський вчений Любор Нідерле.
4. Порівняльна характеристика польських королів Болеслава I Хороброго і Болеслава II Сміливого.
5. Битва об'єднаних військ Польщі і Великого князівства Литовського з хрестоносцями біля містечка Грюнвальд у 1410 р.
6. Польська держава за Казимира III Великого (1333–1370).
7. Визначний польський учений Миколай Копернік.
8. Польща у період правління королів Сигізмунда I старого і Сигізмунда II Августа.
9. Культура Великої Моравії за писемними та археологічними джерелами.
10. Історія Першого Болгарського царства (681–1018).
11. Хорватія у середньовіччі.
12. Історія Другого Болгарського царства (1187–1396).
13. Визначний чеський реформатор церкви Ян Гус.
14. Хрестовий похід європейського рицарства проти турків-османів і битва під Варною 1444 р. та її наслідки.
15. Реформація і контрреформація у Польщі.
16. Передумови та наслідки захоплення турками-османами Константинополя.
17. Мирна перерва в історії Туреччини за правління Баязета II Святого (1481–1512).
18. Московська держава в роки правління великого московського князя Івана III.
19. Приєднання Новгороду до Московської держави.
20. Зовнішня політика Івана IV Грозного.

8. Питання для підсумкового контролю

1. Охарактеризуйте ранньосередньовічні писемні джерела про слов'ян VI–VII ст. повідомлення авторів раннього середньовіччя про слов'ян.
2. З'ясуйте місце археології в дослідженні питань території проживання та розселення слов'ян у ранньому середньовіччі.
3. Дайте характеристику сучасні наукові погляди на проблему походження слов'ян.
4. Охарактеризуйте господарство і матеріальну культуру склавів за археологічними джерелами VI–VII ст.
5. Окресліть територію проживання антів у VI–VII ст. та вкажіть особливості їх матеріальної культури в порівнянні зі склавинами.
6. З'ясуйте внесок лінгвістики в дослідження процесів слов'янського етногенезу.
7. Розкрийте внесок чеського вченого Любора Нідерле (1865–1944) у вивчення ранньої історії слов'ян.
8. З'ясуйте, в чому цінність антропологічних джерел для вивчення етногенетичних процесів, зокрема етногенезу слов'ян.
9. Дайте характеристику етнографії Скіфії у V ст. до н. е. за працею Геродота «Історія» і розкрийте проблему пошуків серед згаданих племен праслов'ян.
10. Поясніть, що означає комплексний підхід до вивчення етногенезу слов'ян.
11. Охарактеризуйте процес становлення Польської держави П'ястів у X – на початку XI ст.
12. З'ясуйте, яким було політичне становище Польської держави в XI – першій половині XII ст.
13. Дайте характеристику розвитку феодальних відносин у Польській державі в XI – першій половині XII ст.

14. Охарактеризуйте період феодальної роздробленості Польщі (друга половина XII–XIII ст.).
15. Висвітліть процеси відновлення єдності Польської держави та її розвиток у XIV ст.
16. Поясніть, в чому особливості станової монархії у Польщі в XV ст.
17. За писемними та археологічними джерелами охарактеризуйте розвиток Великоморавської держави в IX ст.
18. Висвітліть процес утворення Чеського князівства в кінці IX–X ст.
19. Дайте характеристику слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія в IX ст.
20. З'ясуйте, яким був соціально-економічний і політичний устрій середньовічної Чеської держави в XI–XIII ст.
21. Поясніть, чому правління Карла IV в Чехії називають «золотою» добою.
22. Висвітліть основні етапи розвитку Першого Болгарського царства (кінець VII – початок XI ст.).
23. З'ясуйте, яким було становище Болгарських земель під владою Візантії (XI–XII ст.).
24. Поясніть, як відбувалося зміцнення та розширення Болгарії в кінці XII – на початку XIII ст.
25. Вкажіть характерні риси розвитку Болгарії за часів Івана Асена II (1218–1241).
26. Дайте характеристику Болгарії за часів царювання династії Шишмановичів (1323–1395).
27. Охарактеризуйте процеси переселення сербів, хорватів і словенців на Балкани, їх входження в світ християнської культури (VII–X ст.).
28. Висвітліть процеси становлення державності на території Сербії в XI – середині XII ст.

29. Вкажіть, якою була Сербська держава під час правління Неманичів наприкінці XII–XIV ст.
30. Розкрийте особливості політичного та релігійно-церковного розвитку Боснійського князівства в XI–XIV ст.
31. Охарактеризуйте Хорватське королівство в XI–XV ст.
32. З'ясуйте соціально-економічне та політичне становище словенських земель у XII–XIV ст.
33. Охарактеризуйте особливості економічного розвитку Польщі в першій половині XVI ст.
34. З'ясуйте причини та перебіг внутрішньополітичної боротьби у Польщі в першій половині XVI ст.
35. З'ясуйте політичне становище Речі Посполитої у другій половині XVI – першій половині XVII ст.
36. Назвіть характерні риси «шляхетської демократії» у Польщі в другій половині XVI – першій половині XVII ст.
37. Висвітліть перебіг реформації і контрреформації у Польщі в XVI – на початку XVII ст.
38. Розкрийте причини загострення внутрішніх суперечностей у Чеській державі на межі XIV–XV ст.
39. Назвіть передумови гуситської революції у Чеській державі. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
40. Дайте характеристику гуситських війн у Чеській державі.
41. Висвітліть процеси стабілізації та утвердження віротерпимості в Чеському королівстві після гуситських війн.
42. Охарактеризуйте соціально-економічний розвиток земель Чеської корони наприкінці XV – у першій половині XVII ст.
43. Вкажіть характерні риси політичного становища Чеського королівства наприкінці XV – у першій половині XVII ст. та причини втрати ним незалежності.
44. Дайте характеристику першого етапу османської експансії на Балканському півострові у XIV ст.

45. Висвітліть основні події, пов'язані із захопленням турками Сербської деспотовини, Боснії та Герцоговини, Чорногорії.
46. Висвітліть етапи захоплення турками Сербської деспотовини, Боснії та Герцоговини, Чорногорії в XV ст.
47. Висвітліть становище сербських земель у часи розквіту Османської імперії в XV – першій половині XVII ст.
48. Охарактеризуйте становище Туреччини за правління Баязида II Святого (1481–1512).
49. Якими були особливості становища Боснії та Герцоговини, Чорногорії у часи розквіту Османської імперії в XV – першій половині XVII ст.
50. Дайте характеристику становища Болгарії та Македонії під контролем османів в XV – першій половині XVII ст.
51. Висвітліть становище Хорватських земель у XVI–XVII ст. під владою імперії Габсбургів.
52. Дайте характеристику становища Словенії під владою імперії Габсбургів у XVI–XVII ст.
53. Якими були наслідки монголо-татарської навали для Володимиро-Суздальського князівства.
54. Охарактеризуйте становище Північно-Східних князівств колишньої Київської Русі під владою Золотої Орди.
55. Дайте характеристику Московської держави в роки правління великого московського князя Івана III (1462–1505).
56. Висвітліть особливості внутрішньої політики Івана IV Грозного (1533–1584).
57. Розкрийте основні напрямки зовнішньої політики Івана IV Грозного.
58. Розкрийте особливості приєднання Новгороду до Московської держави.

9. Рекомендована література

Основна:

1. Абашина Н.С., Козак Д.Н., Синиця Є.В., Терпиловський Р.В. Давні слов'яни. Археологія та історія: Навчальний посібник. Київ: «Стародавній світ», 2012. 366 с.
2. Десятинчук І. Історія південних і західних слов'ян від найдавніших часів до кінця XVIII століття: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2018. 156 с.
3. Історія західних і південних слов'ян з давніх часів до XX ст.: курс лекцій: навчальний посібник для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / В.І. Яровий, І.І. Люшин, С.І. Лиман [et al.]; за ред. В.І. Ярового. Вид. 3-тє, стер. Київ: Либідь, 2009. 632 с.
4. Історія Центрально-Східної Європи / під ред. Л. Зашкільняка. Львів, 2001. 658 с.

Допоміжна:

5. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. Київ, 2004. 464 с.
6. Власто А.П. Запровадження християнства у слов'ян: Вступ до середньовічної історії слов'янства. / з англ. пер. Р. Ткачук та Ю. Терех; худож. оформ. С. Полохайло. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
7. Гейштор А. Слов'янська міфологія / пер. з польської С. Гіріка. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2015. 416 с.
8. Геродот. Історії / переклад А.О. Білецького. Київ, 1993. 576 с.

9. Дворнік Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 528 с.
10. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі. Київ: Основи, 2008. 1080 с.
11. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. Львів: Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. 752 с.
12. Клочовський Є. Історія Польщі до кінця XV ст. Сандомир, 2005. 237 с.
13. Кримський А. Історія Туреччини. Київ-Львів: «ОЛІР», 1996. 288 с.
14. Марченко О.М. Історія слов'янських народів. Частина перша. Історія Русі, Московської держави, Російської імперії до кінця XVIII ст. Курс лекцій для студентів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник. Друге видання, перероблене і доповнене Кіровоград: ПОЛІМЕД-Сервіс. 2014.
15. Плохій С. Походження слов'янських націй. Домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі. Київ: Критика, 2015. 432 с.
16. Прищепя Б., Долженко Ю. Два черепи XV–XVII ст. з Пересопниці. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Випуск 1. Частина 1. Тернопіль, 2017. С. 8–16.
17. Прищепя Б. Житла райковецької культури в басейні р. Горині. *In sclavenia terra*. Київ, 2018. Вип. 2. С. 73–92.
18. Прищепя Б. Формування ранньослов'янських поселенських структур за матеріалами досліджень пам'яток другої половини I тис. басейну р. Горині.

Археологія і давня історія України. 2019. Вип. 1 (30). С. 43–53.

19. Прищепя Б.А., Войтюк О.П. Дослідження поселення празько-корчацької культури у місті Рівному. *Археологія і давня історія України*. Київ, 2021. Вип. 3 (40). С. 122–130.

20. Прищепя Б. Ранні слов'яни. *Історія Волині*. Т. 1: Навчальний посібник / науковий редактор д.і.н. І. Ворончук. Київ-Харків: Видавець Олександр Савчук, 2021. С. 249–274.

21. Федорів І.О. Історія слов'янських народів. Західні та південні слов'яни від найдавніших часів до кінця XVIII ст.: навчально-методичний посібник: за вимогами кредитно-трансферної системи навчання / наук. ред. Л.М. Алексієвець. Тернопіль: ТНПУ, 2012. 177 с.

22. Чорній В. П. Історія Болгарії. Львів: ПАІС, 2007. 404 с.

23. Jażdżewski K. Pradzieje Europy Środkowej. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. Zakład narodowy sm. Ossoliskich, 1981. 711 s.

24. Niederle Lubor. Slovanské starožstnosti. Praha, 1902–1919. Т. 1–3.

25. Pipes Richard. Russia Under the Old Regime. 1974.

10. Інформаційні ресурси

1. Наукова бібліотека НУВГП – м. Рівне, вул. Олексі Новака, 75. URL: <http://lib.nuwm.edu.ua/>

2. Обласна наукова бібліотека – м. Рівне, вул. Олександра Борисенка, 6. URL: <http://libr.rv.ua>

3. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

4. Енциклопедія історія України [Електронний ресурс].: URL: <http://www.history.org.ua/?encyclor>
5. Інститут історії України НАН України: URL: <http://history.org.ua>
6. Інститут всесвітньої історії НАН України. URL: <https://ivinas.gov.ua/>